

το έργο
αποκατάστασης
των μνημείων
της Ακρόπολης

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Αποψη του Παρθενώνα από τα βορειοδυτικά, 2025.

ΟΠΙΣΘΟΦΥΛΛΟ: Αποψη του χώρου της Ακρόπολης από το εσωτερικό του σηκού του ναού της Αθηνάς Νίκης, 2021.

Εκδότης
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Επιστημονική επιμέλεια
Β. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ-Ε. ΛΕΜΠΙΔΑΚΗ

Κείμενα
Ε. ΛΕΜΠΙΔΑΚΗ

Σύνοψη στη αγγλική γλώσσα
Β. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ

Προέλευση εικονογραφικού υλικού
ΑΡΧΕΙΟ ΥΣΜΑ – ΕΣΜΑ εκτός αν δηλώνεται διαφορετικά

Μετάφραση περίληψης στην αγγλική γλώσσα
Α.-Μ. Χατζηστεφάνου

Μετάφραση υπομνηματισμών στην αγγλική γλώσσα
Δ. Δούμας

Επεξεργασία εικόνων
Τ. Σουβλάκης

Σχεδιασμός εξωφύλλου
Σ. Πούλου

Εκδοτική παραγωγή: ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ ΑΒΕΕ Εκδοτικές Επιχειρήσεις

© 2025 ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ
Πολυγνώτου 10, 105 55 Αθήνα
www.ysma.gr, e-mail: ysmat@culture.gr

ISBN: 978-618-85760-1-8

Απαγορεύεται η εν όλω ή εν μέρει ανατύπωση, αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του κειμένου ή των φωτογραφιών του συνόλου της έκδοσης χωρίς την έγγραφη άδεια από την Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ
ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ
1975-2025

With an English summary

Αθήνα 2025

Επιτροπή Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως

Μανόλης Κορρές, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Ακαδημαϊκός - πρόεδρος της ΕΣΜΑ

Βασίλειος Λαμπρινουδάκης, Αρχαιολόγος, Ομότιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Εύα Σημαντώνη-Μπουρνιά, Αρχαιολόγος, Ομότιμη Καθηγήτρια Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Φανή Μαβλιούχου-Tufano, Αρχαιολόγος, πρώην Καθηγήτρια του Πολυτεχνείου Κρήτης, Αναπληρωτής Πρόεδρος ΕΣΜΑ

Νικολέττα Διβάρη-Βαβιάκου, Δρ. Αρχαιολόγος, Επίτιμη Προϊσταμένη Διεύθυνσης ΥΠΠΟ

Πέτρος Κουφόπουλος, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Χαράλαμπος Μουζάκης, Πολιτικός Μηχανικός, Καθηγητής της Σχολής Πολιτικών Μηχανικών
του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Αστέριος Μπακόλας, Χημικός Μηχανικός, Αναπληρωτής Καθηγητής της Σχολής Χημικών Μηχανικών
του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Έλενα Κουντούρη, Δρ. Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
και Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών

Θεμιστοκλής Βλαχούλης, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Αναπληρωτής Προϊστάμενος της Διεύθυνσης
Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων

Μαρία Μερτζάνη, Συντηρήτρια, Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαίων και Νεώτερων Μνημείων

Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης

- Τεχνικό γραφείο και εργοτάξιο συντήρησης και αναστήλωσης του Παρθενώνος
 - Τεχνικό γραφείο και εργοτάξιο συντήρησης και αναστήλωσης των Προπυλαίων
 - Τεχνικό γραφείο και εργοτάξιο συντήρησης και αναστήλωσης του ναού της Αθηνάς Νίκης
- Τεχνικό γραφείο και εργοτάξιο συντήρησης, στερέωσης και αποκατάστασης των περιμετρικών τειχών της Ακρόπολης
- Τεχνικό γραφείο και συνεργείο απογραφής, τεκμηρίωσης και ταξινόμησης των διασπάρτων αρχιτεκτονικών μελών
- Γραφείο και εργαστήριο συντήρησης της επιφάνειας
- Τεχνικό γραφείο και συνεργείο ηλεκτρομηχανολογικής υποστήριξης
 - Εργαστήριο εκμαγείων
- Γραφείο τεκμηρίωσης
- Γραφείο τοπογραφικών αποτυπώσεων
- Φωτογραφικό εργαστήριο
- Γραφείο ενημέρωσης και εκπαίδευσης
- Γραφείο γραμματείας
- Γραφείο λογιστηρίου
- Γραφείο υποστήριξης και διαχείρισης υλικού

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Πρόλογος</i>	9
Εισαγωγή	15
Οι παλαιότερες αναστηλωτικές επεμβάσεις στα μνημεία της Ακρόπολης	16
Οι φθορές και οι σύγχρονες αναστηλωτικές επεμβάσεις στα μνημεία της Ακρόπολης	18
Οι αρχές και η μεθοδολογία των επεμβάσεων	23
Ερευνητικά προγράμματα και εφαρμογές	32
 <i>Χρονικό των έργων</i>	
Το έργο αποκατάστασης του Ερεχθείου	37
Το έργο αποκατάστασης του Παρθενώνα	43
Το έργο αποκατάστασης των Προπυλαίων	64
Το έργο αποκατάστασης του ναού της Αθηνάς Νίκης	75
Το έργο στερέωσης του βράχου και αποκατάστασης των περιμετρικών τειχών της Ακρόπολης	81
Άλλα έργα προστασίας μνημείων και αναβάθμισης του χώρου της Ακρόπολης	91
Το έργο της συντήρησης της επιφάνειας των μνημείων	97
Το έργο καταγραφής των αρχαίων διασπάρτων αρχιτεκτονικών μελών	100
Το έργο τεκμηρίωσης των επεμβάσεων και διαχείρισης των τεκμηρίων	104
Το έργο της γεωμετρικής τεκμηρίωσης των μνημείων	109
Το έργο ενημέρωσης και εκπαίδευσης	114
Το μέλλον των επεμβάσεων	117
<i>English Summary</i>	125
<i>Επιλεγμένη βιβλιογραφία</i>	132
<i>Πηγές στο διαδίκτυο</i>	134

Το έργο ενημέρωσης και εκπαίδευσης

Οι εκπαιδευτικές δράσεις που οργανώνονται από το Γραφείο Ενημέρωσης και Εκπαίδευσης της ΥΣΜΑ απευθύνονται κυρίως στην εκπαιδευτική κοινότητα και έχουν ως στόχο τη γνωστική, αισθητική και συναισθηματική εξοικείωση των μαθητών με τα μνημεία της Ακρόπολης, την ανάπτυξη μίας βιωματικής σχέσης με αυτά καθώς και την ευαισθητοποίηση των μαθητών σε θέματα προστασίας και διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Οι πρώτες εκπαιδευτικές δράσεις ξεκίνησαν να υλοποιούνται το 1987 στην Ακρόπολη και

στο Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως (ΚεΜΑ) ενώ από το 2009 ένα μεγάλο μέρος τους μεταφέρθηκε στο Μουσείο Ακρόπολης. Τα θέματά τους αφορούν την τέχνη και την αρχιτεκτονική της κλασικής αρχαιότητας καθώς και τις αναστηλωτικές επεμβάσεις που πραγματοποιούνται στα μνημεία της Ακρόπολης. Η προσέγγιση αυτών των θεμάτων γίνεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνονται καθώς και με τις ιδιαιτερότητες, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα της κάθε ομάδας.

161. Εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην Ακρόπολη, 2019.
Educational programme on the Acropolis, 2019.

Μέσα στα χρόνια έχουν διεξαχθεί πολλά εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε σχεδόν καθημερινή βάση αλλά και στο πλαίσιο ειδικών εορταστικών εκδηλώσεων, επετείων ή περιοδικών εκθέσεων. Περίπου 3.500 μαθητές ετησίως συμμετέχουν στα προγράμματα αυτά, ενώ ιδιαίτερη πάντα είναι η μέριμνα για τα σχολεία ειδικής αγωγής αλλά και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης με στόχο την κοινωνική ένταξη των μαθητών και την ισότιμη πρόσβαση και συμμετοχή τους στα πολιτιστικά αγαθά.

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά εκπαιδευτικά προγράμματα με έντονο βιωματικό χαρακτήρα έχει τίτλο «Ακρόπολη & Αναστήλωση». Διοργανώνεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα στον αρχαιολογικό χώρο της Ακρόπολης και απευθύνεται σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στόχος του είναι η γνωριμία των μαθητών με τα μνημεία της Ακρόπολης και το μεγάλο σύγχρονο αναστηλωτικό έργο που πραγματοποιείται σ' αυτά. Η παρουσίαση των εργασιών από το εξειδικευμένο προσωπικό της υπηρεσίας, η επίσκεψη των μαθητών στο εσωτερικό των μνημείων, καθώς και η επαφή τους με τα διαφορετικά επαγγέλματα των ανθρώπων που δουλεύουν

στα έργα, αποτελεί μια πολυδιάστατη εμπειρία για εκπαιδευτικούς και μαθητές που συμβάλλει στην κατανόηση της σημασίας των σύγχρονων αναστηλωτικών επεμβάσεων.

Επιπλέον, προκειμένου να ενισχυθεί η εμπειρία της επίσκεψης και να εξακτινωθούν οι δράσεις της Υπηρεσίας, έχουν εκδοθεί πολλά εκπαιδευτικά έντυπα (42 τίτλοι) και έχει δημιουργηθεί μία σειρά εκπαιδευτικών μουσειοσκευών με οκτώ διαφορετικά θέματα, σε πολλαπλά αντίγραφα, για δανεισμό σε σχολεία της Ελλάδας και του εξωτερικού. Περίπου 8.000 μαθητές ετησίως γνωρίζουν τα μνημεία της Ακρόπολης και την τέχνη της κλασικής εποχής μέσα από το ειδικά σχεδιασμένο αυτό έντυπο εκπαιδευτικό υλικό ενώ περίπου 1.500 μουσειοσκευές έχουν δωρηθεί σε σχολεία και εκπαιδευτικούς ή πολιτιστικούς φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού.

Η πραγματοποίηση επιμορφωτικών σεμιναρίων σε εκπαιδευτικούς και φοιτητές πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, ο σχεδιασμός εκπαιδευτικών εντύπων και παιχνιδιών για οικογένειες σε συνεργασία με το Μουσείο Ακρόπολης καθώς και η δημιουργία διαδικτυακών εκπαιδευτικών εφαρμογών με περισσότερους από 40.000 χρήστες ετησίως

αποτελούν άλλους τομείς του έργου ενημέρωσης και εκπαίδευσης.

Ιδιαίτερα οι νέες τεχνολογίες και το διαδίκτυο έχουν αξιοποιηθεί από το Γραφείο σε μεγάλο βαθμό με στόχο την ενίσχυση της scho-

λικής διδασκαλίας, την ενημέρωση του ευρύτερου κοινού και την προβολή του έργου της αναστήλωσης των μνημείων της Ακρόπολης.

Ένα πολύ χρήσιμο παιδαγωγικό εργαλείο έχει αποδειχθεί μέσα στα χρόνια το «Αποθε-

162

162. Πρόσφατες εκπαιδευτικές εκδόσεις της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης.

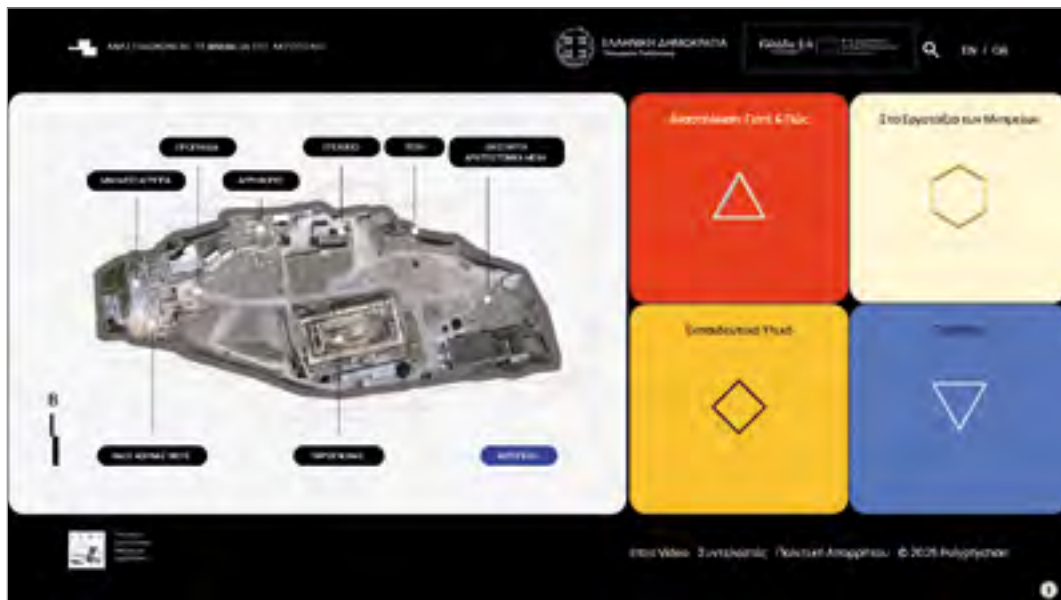
Recent educational publications by the Acropolis Restoration Service.

163. Η διαδικτυακή Εφαρμογή «Η Ζωφόρος του Παρθενώνα», 2022.

The online application "The Parthenon Frieze", 2022.

163

164. Εκπαιδευτικός ιστότοπος: «Ανασπλώνοντας τα μνημεία της Ακρόπολης», 2025.

Educational website: "Restoring the Acropolis Monuments", 2025.

τήριο Εκπαιδευτικού Περιεχομένου για την Ακρόπολη» http://repository.acropolis-education.gr/acr_edu/ το οποίο αναπτύχθηκε σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ). Μέσα από αυτό οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αντλήσουν ποικίλο ψηφιακό υλικό για να οργανώσουν καλύτερα και να εμπλουτίσουν το μάθημα σχετικά με την Ακρόπολη και τα μνημεία της αλλά και να παρουσιάσουν τις δικές τους εργασίες με τους μαθητές τους που θα αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για τους συναδέλφους τους.

Επίσης έχουν σχεδιαστεί τα εκπαιδευτικά παιχνίδια: «Ένας Αρχαίος Ναός» <https://ancienttemple.ysma.gr> (2018) και «Μάθε, Παίξε, Δημιούργησε» <https://www.ysma.gr/> εκπαιδευτικές-δράσεις/μάθε-παίξε-δημιούρ-

γησε/ (2020-2022) με θέμα την αρχιτεκτονική των αρχαίων ελληνικών ναών και κυρίως των μνημείων της Ακρόπολης.

Με θέμα τη γλυπτική του Παρθενώνα και πιο συγκεκριμένα τη Ζωφόρο, ανασχεδιάστηκε το 2023 η διαδικτυακή εφαρμογή «Η Ζωφόρος του Παρθενώνα» www.parthenonfrieze.gr. Η εφαρμογή συνενώνει εικονικά φωτογραφίες και σχέδια όλων των λίθων της ζωφόρου που βρίσκονται στο Μουσείο Ακρόπολης και σε Μουσεία του εξωτερικού δίνοντας μια πλήρη εικόνα του συνόλου. Μέσα από έξι εκπαιδευτικά ψηφιακά παιχνίδια τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν καλύτερα το θέμα της ζωφόρου, δηλαδή την πομπή των Παναθηναίων και τις ομάδες που συμμετέχουν σε αυτήν. Κάθε παιχνίδι συνοδεύεται από εκ-

παιδευτικές δραστηριότητες, ατομικές και ομαδικές, που μπορούν να πραγματοποιηθούν στο σπίτι ή στο σχολείο αντίστοιχα, συμπληρώνοντας την ψηφιακή εμπειρία με πιο παραδοσιακές δραστηριότητες, όπως κατασκευές και χειροτεχνίες. Η ανάπτυξη των παιχνιδιών πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου (ΕΚΤ) και το Μουσείο Ακρόπολης.

Ακόμα μία νέα διαδικτυακή εφαρμογή με θέμα την αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης ολοκληρώθηκε το 2025. Πρόκειται για μια ψηφιακή περιήγηση στην Ακρόπολη που βασίζεται σε έναν διαδραστικό χάρτη του βράχου, μέσα από τον οποίο μαθητές, εκπαιδευτικοί αλλά και το ευρύτερο κοινό αντλούν πληροφορίες για τα ολοκληρωμένα και τα σε εξέλιξη αναστηλωτικά έργα στα μνημεία. Επίσης παρουσιάζονται με έναν εύληπτο, προσιτό και ελκυστικό τρόπο δύσκολα στην κατανόησή τους θέματα όπως τα αίτια, οι αρχές και οι μέθοδοι των αναστηλωτικών επεμβάσεων. Η εφαρμογή <https://acropolisrestoration.ysma.gr/> ολοκληρώνεται με ειδικά σχεδιασμένα εκπαιδευτικά παιχνίδια για την ψυχαγωγία των μαθητών αλλά και την εμπέδωση των γνώσεων καθώς και με πλούσιο εκπαιδευτικό υλικό που μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά με την εφαρμογή για την παρουσίαση του θέματος στην τάξη.